

Cini Zoltán

A NYELVÚJÍTÁS IDŐSZERŰSÉGE

The topicality of Language reform

Újvidéken 2009. november 17-én és 18-án a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéken A nyelvújítás időszerűsége címmel nyelvészeti konferenciát tartottak.

A délelőtti ülészak elnöklője, CSORBA BÉLA ismertette a kitűzött célokat és az előadók névsorát, majd LÁNCZ IRÉN tanszékvezető megnyitóbeszéde hangzott el. Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulója alkalmat adott arra, hogy az előadók beszámoljanak a nyelvújításról és a nyelvújítással kapcsolatos jelenségekről. A tanszékvezető Kazinczy Ferenc munkásságának méltatása közben megjegyezte, hogy a nyelvújítás több volt, mint nyelvi bővítés, ugyanis a nyelvújítók mozgalmukkal megteremtették a modern magyar kultúrát is. Az első előadást MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ tartotta *Természetes nyelvújulás és mesterséges nyelvújítás* címmel. Többek között elhangzott, hogy a magyar nyelv nem volt elég árnyalt ahhoz, hogy a hivatalos nyelv szerepét betöltse, s a nyelvújítás ezen funkció elérése végett indult meg. A nyelvújítók ezrével gyártották a szavakat, tízszer annyit hoztak létre, mint amennyi megmaradt belőlük. Egyesek túlzásokba estek, s minden idegen hangzású szót magyarítani akartak. Kétségtelen, hogy a nyelvújítás jelentős eredményeket ért el a magyar nyelv pallérozása terén, de a későbbiekben a túlzások „fattyúhajtásainak” kiiktatása nehézségekbe ütközött. Szó esett még a 20. század harmincas éveinek „nyelvújításáról” is, amikor a sportnyelvet pályázat útján magyarították. Az előadó végül megjegyezte, hogy a mesterséges nyelvújítás elengedhetetlen volt, de hosszú távon a természetes nyelvújulás hatékonyabbnak bizonyul. LÁNCZ IRÉN *Kazinczy európai mintái* című dolgozatában leszögezte, hogy Kazinczy elveinek és gondolkodásának európai, elsősorban német, francia, görög és latin forrásai voltak. A *Pályám emlékezetében* vall a fordítás elsőbbségéről, mert ez biztosítja az európai mintára való megújulást. A német klasszikus írók nyelvét tartotta mintának, de épített Jenisch, berlini evangélikus lelkész nyelvesztetikai nézeteire is, aki szerint a nyelvnek gazdagnak, energiával telinek, világosnak és jól hangzónak kell lennie ahhoz, hogy eszményinek nevezhessük. CSEH MÁRTA *Különös szavak Kazinczy Ferenc munkáiban* cím alatt meghirdetett előadásában az anyag terjedelmének nagysága miatt csak egy műre, a *Pályám emlékezetére* koncentrált. A felszólaló kiválasztott egy szövegrészt az említett műből, melyben a szerző nagyszüleire, elsősorban nagyapjára emlékezik. Bár a kiválasztott szövegrész nem volt túl

hosszú, mégis bővelkedett archaizmusokban, formaiakban, jelentésbeliekben és fogalmiakban egyaránt. Ezek a szavak Kazinczy korában nem minősültek régi-eseknek, ma viszont már igazi különlegességként hatnak.

RAJSLI ILONA a magyar növénynevek fejlődéstörténetéről beszélt. Alapkorpuszként Lippay János *Posoni kert* című művét használta fel. Különböző csoportokba sorolta be a vizsgált növényneveket aszerint, hogy milyen mondatrészek járulnak hozzájuk. Számos példával tette színesebbé előadását, pl. gyöngyvirág, csillagvirág a minőségjelzős, ezerfű a mennyiségjelzős, ördögnyelve, disznókenyér a birtokosjelzős növénynevek közül stb. A magyar növényszókincs csaknem ezer éves, s egészen a 20. század elejéig főleg nyelvjárásokból merített. Ebből kifolyólag logikátlan, de megőrzött sok névadási réteget. TUSKEI VILMA *A nyelvújítás selejtjei* című előadása is bővelkedett példákban. Szili Kálmán kétkötetes nyelvújítási szótárából gyűjtött ki mintegy ezer szót, s ennek egy töredékét osztotta meg a hallgatósággal. Szólt a kutatás módszeréről. A szótár szócikkeiből merített, de sok szó más szócikkekben volt elrejtve, s ezek közül is felvett néhányat. Többek között olyan szavakat mutatott be, melyek formailag ma is élnek, de jelentésük megváltozott. Pl. az adat szavunk adag jelentésben élt, az aggastyán csúfnévnek számított, s csak később kopott le róla a negatív jelző. A különböző képzőkkel ellátott szavakból is felfűzött egy csokorra valót. pl. -da/-de végződésű nyelvújítási selejtszó az észlelde, melynek mai jelentése obszervatórium/csillagvizsgáló, vagy az -ány/-ény képzővel ellátott, Arany János által is használt ütény, melyet ma ütemként ismerünk. Bizonyos nyelvújítás alkalmával született szavakat idegen szavak szorítottak ki a nyelvhasználatból, erre példa az ugrány, melyet – ki gondolná – ma kenguruként ismerünk. PÁSZTOR KICSÍ MÁRIA *Nyelvújító módszerek a chatelésben* című előadása, az előbbiektől eltérően a napjainkban a számítástechnika és az internet fejlődése és elterjedése által megfigyelhető „újításokkal” foglalkozott. Felvázolta a chatelés nyújtotta lehetőségeket, és felhívta a figyelmet a paralingvisztikai kifejezések (pl. a mimika) emotikus jelekkel történő pótlására. A chatelők nyelvhasználata kötetlen, nem jellemző rájuk az irodalmi nyelv használata, gyakran tudatosan elkövetett helyesírási vétségek is megfigyelhetők. A chatelés által új szavak, szókapcsolatok is születnek. Ezúttal csak egy ferdített frazeológiai egységet említek a felhozott példák közül: Ajtóstul ront a szánkba.

A délutáni ülészakban három előadót hallgathattunk meg MOLNÁR CSIKÓS LÁSZLÓ elnökletével. Andrić Edit *Az idegen szavak adaptációja a szerb és a magyar nyelvben* című előadásából megtudtuk, hogy a szerb nyelv toleránsabb az idegen szavakkal szemben mint a magyar. Az idegen szavakat vagy teljesen megőrzi a nyelv, vagy idomítja őket a nyelvi normához. Megtudtuk azt is, hogy az idegen szavaknak a magyar nyelvben többnyire megmarad a végződésük, míg a szerb elhagyja: pl. katalógus – katalog stb. Továbbá néhány idegen

szó (pl. amatőr, deviza, kompozíció, manipuláció stb.) jelentését vizsgálta meg mindkét nyelvben, s arra a következtetésre jutott, hogy a kontextus határozza meg ezen szavak konkrét jelentését. KOVÁCS RÁ CZ ELEONÓ RA szintén az idegen szavakkal foglalkozó írását olvasta fel *Idegen nyelvekből származó szavak a magyarban* címmel. Nyolc bácskai és nyolc bánáti településen végzett kérdőív es felmérést, s számolt be kutatási eredményeiről. A kérdőív kitöltőit arra kérte, hogy jegyezzenek fel olyan idegen szavakat, amelyeket gyakran használnak mindennapi beszédtevékenységük során. Az 1165 adatközlő döntő többsége felismerte azokat az idegen átvételeket, amelyekkel nap mint nap él, de azt már nem tudták eldönteni, hogy mely nyelvekből származnak ezek. Kovács Rác z Eleonóra a kérdőívek feldolgozása után arra a következtetésre jutott, hogy a legtöbb idegen szót a szerb nyelvből adaptálták mind a tizenhat településen, de meglepően nagy a francia és az angol eredetű szavak aránya is. Az előbbi többnyire szerb és német közvetítéssel került a magyar nyelvbe. A délutáni ülés szak utolsó felszólalója KATONA EDIT volt, aki *Agrammatikus forma, stíluselem, neologizmus?* címmel tartott előadást. Napjainkban egyre több agrammatikus elem jelenik meg a nyelvben, melyek agrammatikusságuk ellenére is virulnak a nyelvhasználatban olyannyira, hogy már a kortárs magyar lírába is beszűrődtek. Elsősorban Tóth Krisztina, Tandori Dezső és Parti Nagy Lajos verseiből kiragadott sorokkal támasztotta ezt alá. Nem tudjuk, hogy ez a jelenség milyen méreteket ölthet a nyelvben, de az könnyen előfordulhat, hogy száz év múlva már csak lábjegyzetek segítségével tudjuk elolvasni ezeket a verseket.

A konferencia második napján újabb öt előadás hangzott el. CSORBA BÉ LA *Gondolatok a nyelvi határtalanításról* címmel tartotta meg előadását. Arról beszélt, hogy az újabb szótárak, szójegyzékek stb. igyekeznek felvenni szócikkeik közé a határon túli magyar nyelvterületen használt kölcsönszavakat is. 2003-ban összekapcsolódtak a határon túli kutatóállomások az eredményesebb munka érdekében. A Mi ilyen nyelvben élünk címet viselő, ezen kutatásnak köszönhetően létrejött szójegyzéket be is mutatta. A határtalanítással a határon túli magyarok nyelvi önbizalmát kívánják megerősíteni. DANYI MAGDOLNA *Tagolatlan vagy egy főtagú hiányos nominális mondatok Pilinszky János költő nyelvében* című dolgozatának első részében a nominális mondat jellegzetességeivel foglalkozott, majd ennek előfordulását vizsgálta meg Pilinszky János verseiben. A nominális mondat finnugor sajátosság. A létige vagy a lenni ige elhagyása puszt a főnévi megnevezéseket eredményez, melyekből gyakran nem hozható létre szintaktikai struktúra. A nominális mondatok személytelenek, Pilinszky ezért kedvelte őket. Az ilyen szerkezetek elsősorban kései költészetében szaporodtak el. VUKOV RAFFAI ÉVA *Az explicit beszédmód elemeinek megjelenése a 8–12 éves korúak beszédében* című dolgozatában a nyolc-, tíz- és tizenkét éves gyerekekkel végzett kutatási eredményeiről számolt be. Arra kérte őket, hogy az általa

bemutatott képregényszerű képsorról mondják el véleményüket, gondolataikat. A minta feldolgozása során arra a megállapításra jutott, hogy a nyolcéves gyerekek elsősorban tömondatokat használnak, a bonyolultabb mondat szerkezetek idősebb társaiknál jelentkeznek. Az is jelentősen befolyásolja beszédképességüket, hogy milyen környezetben élnek. A beszédképesség szempontjából a kisebbségi környezetben élő magyar gyerekek eleve hátrányos helyzetben vannak a nyelvi presztizs miatt, valamint gyakran megfigyelhető náluk a tükörfordítás jelensége. ÚJVÁRI TÓTH ANITA a bácsfeketehegyi általános iskolások nyelvjárásához való viszonyulásával foglalkozott. A felsős diákok az általa összeállított szójegyzékből választották ki azokat a szavakat, melyeket nyelvjárásnak vélték. Az attitűdvizsgálat során kiderült, hogy a 107 adatközlő 41%-a töltötte ki helyesen a kérdőívet, a fennmaradó 59% nem ismert fel minden nyelvjárási szót. A kérdőívnek köszönhetően az is kiderült, hogy a diákok döntő többsége azt hiszi, hogy tisztában van a nyelvjárás fogalmával. Ennek tükrében a hibásan kitöltött kérdőívek aránya igen magas volt. A bácsfeketehegyiek többsége nem szégyenli nyelvjárását, úgy vélik, hogy ez különbözteti meg őket a szomszédos falvakban élő társaiktól. NAGY ÉVA *A jezik – nyelv szó összehasonlító vizsgálata a szerb és a magyar nyelvben* címmel tartott előadást. Mindkét nyelvben azokat a frazémákat vizsgálta meg, melyekben előfordul a nyelv, illetve a jezik szó, majd annak alapján csoportosította őket, hogy milyen mértékben felelnek meg egymásnak. Az így kialakított öt csoport: a két nyelv frazémái teljesen megfelelnek egymásnak; részlegesen felelnek csak meg egymásnak; szerb frazéma magyar megfelelés nélkül; magyar frazéma szerb megfelelés nélkül és olyan szerb frazémák, melyeket a magyarban szóösszetétellel fejezünk ki. Részletesen a teljes megfelelés kategóriájába besorolt szólásokat, közmondásokat osztotta meg a hallgatósággal. A frazémák nyelvünk virágai, képszerűségükkel elevenné teszik stílusunkat, valamint tükrözik a közösség gondolkodásmódját.

Az ülés vitával zárult. A jelenlevők lehetőséget kaptak az elhangzott előadásokhoz való hozzászóláshoz, valamint véleményt cserélhettek az előadókkal. A kétnapos konferencia rávilágított arra, hogy nyelvünk ma is él, újul és érdemes, sőt kell foglalkoznunk vele. Az előadások szövege hamarosan nyomtatásban is megjelenik a Magyar Tanszék folyóiratában, a Hungarológiai Közleményekben.